

The attached booklet contains stories written by Guerrero Amuzgo Indians and read by them at the closing program held at the end of a reading-and-teacher-training course, winter 1974-75. A copy of the booklet was given to each pupil.

The stories include an account of a trip, a true story of a man who went hunting for an iguana, original stories and stories known by the people. One story was dictated by a beginning pupil; a couple of stories were copied from stories written by other people, the rest were actually written by the authors.

Cwento na jlaljeii nn'aⁿ na tyolajomndye scwela ñomndaa
chi' marzo chu 1975

Ñ'oom na seiljeii Alberto Melquiades Gómez

Xuee na 8 na m'aaⁿ chi' juniom chu 1974 jnaaⁿya w'aayâ saayâ Tyuaaxua. Saayâ nato. Squiee'canooⁿya m'aⁿ nt'om nn'aⁿ 'ndyoo nato jeeⁿ cwilantja'ndye jnaaⁿ calcu na cwitjeii'yo' n'oomljoo 'ndaa 'naaⁿ cwiicheⁿ ts'aⁿ.

Saasaatyaayâ jliuuyâ wacatyeeⁿ canchqueeⁿ.

Saayâ squiaayâ Cantsu. Teinooⁿya Cantsu. Squiaayâ 'ndyoo jndaa, cwint'iaayâ na jeeⁿ ts'o ndaa. Saa jâ jeeⁿ ntqueeⁿya na nncwinooⁿya luiixjo. Jo' chii ja tuogya paso, tjocant'iaya aa njoom. Saa ya teinooⁿya xndyaa' jndaa.

Jnda chii jndyolcwa'a chii saachooⁿya 'naaⁿya.

Saayâ teinooⁿya Santoniom. Squiaayâ Tyuaaxua xcwe na quiajmeiⁿ. Taaⁿya w'aa yuu na saacwintyjaa'â.

Jnda chii saalacaandyô quii' tsjoom. Squiaayâ yuu meintyjee' w'aa zócalo. Cwint'iaayâ na jeeⁿ neincoo' w'aa zócalo'ñeeⁿ. Jo' chii saa-cwindyuaandyogyaayâ na cwint'iaayâ na jeeⁿ t'maⁿ xuii' cha'xjeⁿ na ñetuaajndyee. Je' w'aa na cwii tuii jeeⁿcheⁿ ndyaa' ndyena', ndo' waa ñe'quiee nguina'. Ñequiee ntyjaa'na' ñoom cwii cwii reilo cwentaa'na'. Jndi' cwil'uuyâ aa nchii cwe' jlui'tsjaaⁿ reilo. Saa na tjawiquiuu'ti cwint'iaayâ na cwil'ana' ts'iaaⁿ. Jndaa' xjeⁿ na tjawe'ntyjo na ndyee

na matmaaⁿ.

Jnda chii saayâ ts'iaaⁿ na saayâ, saacal'uaayâ nasei cwentaa'
tsco jndaa. Teincoo xuee na 9 tquioolwaa'ndaa'â ranchooyâ.

Mantyjati luaa' na seiljeiya.

- - - - -

Cwentoo' casa cha'xjeⁿ seiljeii Carmela de Jesús López juuna'

'Ndii casa ntseinaaⁿ. Tuee' cwii ts'aⁿ waⁿ'aⁿ. Matso tsaⁿ'ñeeⁿ
ndaa ntseinda casa xquie: --¿Yuu tja tsondyee'yo'?

--Tic'oomñê, l'aa tjaaⁿ.

Jeeⁿ ndyaa' ñe'candaa' tsaⁿ'ñeeⁿ ntseinda casa xquie. To' naⁿ'ñeeⁿ
jleinomna jom. Ty'ena quii' ndaa. Jnda na tyjee' tsondyena cwiluena
nnoom: --Tyjee' ts'aⁿ ndyaa' ñe'candaa' já saa já jleinoⁿyâ.

--¿Aa yuu'? --matso tsondyena--. ¿Chiuu waañê? ¿Aa t'maaⁿñê?

Cwilue ntseinda casa xquie: --T'maaⁿñê naⁿ.

Matso casa xquie: --¿Aa cha'na ja jom?

Tic'oom'na' 'u naⁿ, t'maaⁿñe tsaⁿ'ñeeⁿ.

To' casa xquie'ñeeⁿ seicandeei'ñê. Matsoom: --¿Aa lati jom?

--T'maaⁿñe tsaⁿ'ñeeⁿ.

Na jnda ndyee ndii' matseicandeei'ñe casa xquie, mana jnaⁿ'ñê.

Mana tueeⁿ'eⁿ.

Mantyjati luaa'ndyo cwentoo' casa xquie ñequio ntseinaaⁿ.

Cwento na seiljeii Adelaido de Jesús Merino

Matseiljeiya cwentoo' tsuii chiuu s'aaⁿ ñequio ti'nquloom. Matsoom ndaana'--Jotseicaandygya, jocal'uaya ljo' yaⁿmtquiaaya.

--Aa ya xeeⁿ wja'cal'ue' ljo' yaⁿmtquiaa.

Tjaaⁿ, tjtatseicaañê. Tueⁿ'eⁿ cwii joo tjawaaⁿ cwii ts'oom. Jo' ljoom ndo' ljeiiⁿ tyjee' cwii casojndaa x'ee ts'oom'ñeeⁿ. Matsoom nnomyo':

--Owa sa 'u cw'a' ja.

--Kondaa. Nntaⁿ' xquaaⁿya.

--Tjaa'naⁿ.

--Aa ya xeeⁿ mayuu'.

Quia jo' mana tju'ñê. Taaⁿ'aⁿ xqueⁿ tsaⁿ'ñeeⁿ. Mana tue' casojndaa.

Tueⁿ'eⁿ waⁿ'aⁿ matsoom: --Seicua'a cwii casojndaa, cjaac'ooⁿya juuyo'.

--¿Ljo'a quilo' nntseicue' 'u! Cja' cja'c'oom' tsua'quiyo' ñ'eⁿ ts'aaⁿyo'.

Tjaaⁿ, tyjeeⁿ'eⁿ. Ñ'oom ts'aaⁿyo' ñ'eⁿ tsua'quiyo'. Quia jo' ty'e-c'omna juuyo'. Jndaa chii tjac'om chom na m'aaⁿ scunchcoo'.

Matso tsaⁿ'ñeeⁿ nnoom:

--¿Ljo' nnt'iuu?

Matsoom: --Tjaa'naⁿ.

Ndo' jom tscó xiiu manl'ana casojndaa'ñeeⁿ.

Jnda teijaaⁿ. Joona jnda jndana ndo' tue' scunchcoo' waa yu ts'om xuaa tuooⁿ. Teincó ljeii tsuii na ljo', jo' na jeeⁿ lioom'm na tei'ndaa' tscó xiiu 'naaⁿ'aⁿ.

Jnda tquiina casojndaa'ñeeⁿ tjac'om ndaa ts'om tsjo' chjoo ndo' tyjee' cwii st'eiⁿ. Matsoom nnom st'eiⁿ'ñeeⁿ:

--¿Aa luaa' tsjo'luee?

Mant'iaaⁿ'aⁿ tscó tsaa chuuna' ndaateiⁿ. Matsoom: -- Cancjuu jo'.

Matso st'eiⁿ nnoom:

--¿Juu wa', cwaaⁿ ndo'a luaa' waa tsjo'luee! ¿Aa ñecant'ia' nnom tsjoomnancue, joñ'oⁿya 'u.

--Aa ya xeⁿ nnchu' ja.

--Aa nnchooya 'u, cwa'ljo' naxaⁿ'a.

Ta'ljoom naxeⁿ st'ei'ñeeⁿ. Ty'ena. Jnda teijndye cwi'oona matsoom nnom st'eiⁿ:

--¿Ljo' n'oom la'ñeⁿ jeeⁿ tsja.

Matso st'eiⁿ nnoom:

--'U nc'aya ma'cwaaⁿ.

Jnda teijndye matsoom na ljo' teiloo' st'eiⁿ na ljo' matsoom.

--Je' nntseiquigoya 'u.

Mana ticoñê.

Cwentoo' Rmeiiⁿnioom

Tja Rmeiiⁿnioom. Tjaaⁿ. Ty'ecat'uaana. Ty'ena xndyaa' jndaa.
Jnda ma'ooquiena ndo' ljeii Rmeiiⁿnioom cwii casaa'luii. Ljoyo' xqueⁿ
ts'oom xiuu. Ndo' mati tjañ'oom lochom salom 'naaⁿ'aⁿ. Mantyja
seinaaⁿ'aⁿ nacjoo'yo'. Mañoom' tlooñeyo'. Jndei jleinoom. Tjatsei-
weeⁿ juuyo'. Jnda chii matso tyjeeⁿ nnoom:

--Nndyo'ñ'oom' nnt'iaaya quioo'm'aaⁿ'.

--Aa ya xco --matsoom nnom tyjeeⁿ.

Jnda chii matso tyjeeⁿ nnom tsotyena:

--Jeeⁿ 'u ta ndyaa' ya nlcwaa'a naaⁿ casaa'luii.

--Aa mayuu' xco --matsoom nnom.

--Jo' chii matsjoo ta maxjeⁿ nnc'oom' lochom, quia jo' ñequii'cheⁿ
nntsaalacaandyo ñequio ti'xiio, nntsaacal'uaaya ljo' ya nntquiaaya.
Jeeⁿ ndyaa' tjaa'naⁿ naaⁿ nlcwaa'a.

--Aa mayuu' ya na ljo'. Cwe' na cwindo'ya'. Na maje'ndyo tjaa'naⁿ
tsjo'ñjeeⁿ.

--Aa ya ta.

--Saa xeeⁿ jnda teil'uaañe catscu njmaaⁿ'a xjeⁿ'ñeeⁿcheⁿ nnc'ooⁿ
lochom.

--Aa ya xeeⁿ na ljo'.

Teincoo cwiicheⁿ xuee ty'ena. Ty'ennda'na xndya jndaa. Jndaa na
tquiena yuu na cwit'uaana cwint'iana jeeⁿ ndyaa' teijndye cwit'uaana.
Seichjoo'na' n'omna cwint'iaana na jeeⁿ ndyaa' teijndye cwit'uaana,
chii to'na cwila'neiⁿ cheⁿnquieena, cwiluena:

--Jeeⁿ sa aa jo' yuu' ndyaa' ndaa nl'aaya na nnt'maaⁿndyo n'oom-
ljooya.

--Aa mayuu' meiⁿchjoo ticaliuuya. Saa maxjeⁿ ñecuaa nnt'iaaya
chiiu nnts'aayuna' aa xocanoⁿna'.

Mantyjati luaa'ndyo na seiljeityaya cwentowaañe.

Domingo Merino Cruz

Cwentoo' Liom

Tja Marco sjo. Tjacal'ueeⁿ casojndaa. Jeeⁿ ndyaa' teijñaⁿ'aⁿ,
jo' chii tjawacatyeeⁿ x'ee ts'oom sndaa. Jnda chii mana tjannaaⁿ'aⁿ.
Jnda tueⁿ'eⁿ yuu na ntyjeeⁿ na cwiquie cantsondaa tjacaljoom cwii ts'oom
sndaa. Ndo' liom mantyjeeⁿ ljo' xjeⁿ na cwiquie cantsondaa. Jo' chii
tjajo'. Jnda jo' Marco ñeeⁿ na candyo cwii quioo'. Jom seiticoom na
casojndaa jo' candyo. Jo' chii seicjeeñê na nntueeⁿ casojndaa. Saa
ljeiiⁿ cwa catsiaⁿ liom jlui'nom quii' jndaa. Jo' chii maseinaⁿ'aⁿ
nacjoo' catsiaⁿ liom'ñeeⁿ. Ñecwii ty'oomna' catsiaⁿ'ñeeⁿ, xcweya
xtyo'yo' ty'oomna'. Mañoom' taqueⁿyo' matju'ñeyo' cjoo' cwii ts'oom sca.
Njom njom ty'e lua'neiⁿ'yo'. Jom jnaaⁿ lcwaa' ts'oom sca'ñeeⁿ.

Mantyjati luaa'ndyo.

FIN.

Gerardo Dominguez Santiago

Cwento na tjei'tsjaaⁿ'ñe Tyolii'

Galdino Nieves de Jesús

Tyom'aaⁿ cwii ts'aⁿ. Jeeⁿ ndyaa' ya ñet'oom xjeⁿ na ñet'oom scoom'm. Saa jnda na tue' scoom'm chii l'ueeⁿ cwiicheⁿ ts'aⁿ. Ndo' m'aaⁿ we ntseinaaⁿ, ntseinda yuscu'ñeeⁿ.

Tsaⁿscu na jnda we juu jeeⁿ ndyaa' taa' ts'om yocanch'u'ñeeⁿ. Ndo' mati quii tsotyena maxjeⁿ taa' ts'oom joona. Matsoom ndaana:

--'Io tsaalacaandyo tsaacal'uaaya catscoo.

Mana ty'ena. Jeeⁿ ndyaa' c'ua cwila'neiⁿ yocanch'u najnda jliuna catscoo. Saa tsotyena matsoom ndaana:

--Jeeⁿ cachjooñe catscoo na jnda jliu'yo'. Cwitsaatyaaya naquii'-cheⁿ jndaa tquie, tsaacal'uaaya catscoo. Catscoo na jnda we, catscoo na wee ts'aaⁿ, juuyo' nnc'ooⁿya.

Meiⁿchjoo ticaliuna na tsotyena mana tjacatseicatsoom joona. Je' jnda teijaaⁿ. Joona cwint'iana na xuee chom cwii joo. Matso tyochjoo nnom xioom:

--Cjaaya yuu na xuee chom. Aa chii ts'aⁿ m'aaⁿ.

Ty'ena, tquiena, cwint'iaana tjaa'naⁿ ts'aⁿ c'oom. Ts'oom jo' cwico. Jo ndaana jlui'nom cwii catsuu. Jeeⁿ ndyaa' tyuena.

Matso catsuu'ñeeⁿ ndaana:

--Catsa'yo' ntseindaaya. Cwe' na candu'yo' luñe, martye.

Tquiera m'aaⁿ tsaⁿscu tsaⁿjndii, jla'cuee'na jom. Cwe' na matsoom calajnoomna nnom chom ndo' joona cwiluena ti'naaⁿna. Cwiluena na jom catseijñom. Quia jo' quii tsaⁿjndii seiynom. Mana tuee'na jom quii' chom. Ty'echona s'om 'naaⁿ'aⁿ, cha'waa cantyjanatyañê. Ndo' mati m'aⁿ calue' ntsmeiiⁿ'eⁿ. Ty'echoona cwii catsuu. La'wena juuyo'. Tyjena ts'aaⁿyo'.

Jñom rei nn'aⁿ cala'wena catsuu'ñeeⁿ. Ty'ena. Jndo'cheⁿ jnda rei tiyuu' najoona la'cuee'na catsuu'ñeeⁿ ndo' joonacwiluena na joona jla'cuee'-na catsuu'ñeeⁿ. Cwe' na ñecuncona ñ'eⁿ jnda rei.

Cwentoo' chio'

Tja chio' naquii' tsue' waⁿ'aⁿ. Ljeiiⁿ na jnda seityuii' nchue catquiaaⁿ'aⁿ, jo' na jeeⁿ lioom'm.

Mana ntycwii cwentoo' chio'.

Tito Martínez de Jesús

Cwento na sei'naaⁿ Porfiria Gómez

Matso chee nnom tsoñeeⁿ:

--¿Aa jo na jocandoya n'oomljo 'naaⁿya?

Matso tsoñeeⁿ nnoom:

--Ya xeⁿ cja'.

Tjaa chee. Jeeⁿ ndyaa' neiiⁿ'eⁿ nt'iaaⁿ'aⁿ jnda tmaaⁿ niom 'naaⁿna.
Jnda jaacaaⁿ.

Tyjeeⁿ'eⁿ w'aa matsoom nnom tsoñeeⁿ:

--Jeeⁿ 'u naⁿ ndyaa' ya jnda tcaaⁿ niom 'naaⁿya. Cwa jeeⁿ ndyaa'
ya nquiuyu. Nnewjee' naⁿ tsoty^a nntsu' nnoom nntioom tio caso nchii'
nncjaañ'oomyo' nndyochuuyo' niom.

--Aa ya.

Ndii cwaⁿ m'aaⁿtyeeⁿ w'aa ndo' tyjee' tsotyeeⁿ. Matsoom nnom tso-
tyeeⁿ:

--Jeeⁿ 'u ta jnda tcaaⁿ niom 'naaⁿya.

--Aa ya. Cwitsaaya ndaa'ndyo nna'.

Ty'ena. Jaawee' xwe nato ty'ena ndo' tsaⁿchee matsoom:

--Jeeⁿ 'u ñe'cwa'ya naaⁿ quico'jndyo weeñe.

--Cwa jeeⁿ ndyaa' ñe'cwa'. Cja'wa' nntsu' nnom tso'ndyo' catsei-
cueeⁿ'eⁿ quico'jndyo wee nlcwa'yo' naaⁿ.

--Aa ya.

Tja chee. Tueⁿ'eⁿ w'aa matsoom:

--Matso tsoty^a nntseicue' quioo'jndyo wee nlcwaa'ya naaⁿ.

--Aa ya xeⁿ mayuu'cheⁿ' na ljo' matsoom.

Aa seicueeⁿ'eⁿ quioo'jndyo weeñe. Tyjee' tsotypeeⁿ w'aa. Matso tsotypeeⁿ: --Cwa jeeⁿ ndyaa' taa' ts'om' seicue' quioo'jndyo wee njmaaⁿ'ya.

--Jom seicua'a yo' ee juu chee matsoom nncue'yo'.

--Cwa jeeⁿ ndyaa' cantuñe. Cheem'aaⁿ' jaaljeiiⁿ na mach'eeⁿ. Maluaa' s'aaⁿ tquiu'nn'aⁿ, matsoom na je' jnda tcaaⁿ niom 'naaⁿya, ljo' seii ndii chuu'. Jeeⁿ ndyaa' cwa jndii na cantuñe cheem'aaⁿ'. Je' luaa' nntioml'uaaⁿ quioo'jndyo wee njmaaⁿ'ya ntquiee siaⁿto juuyo'.

--Aa ya, nntioml'ua.

Jo' na tjañ'oom caso nchii' tsmeeiⁿ'eⁿ teicjeeⁿ xio tsja', t'aaⁿ s'om. Tue'ntyjo xjeⁿ s'om na matseilweeⁿ'eⁿ na nntioml'uaaⁿ quioo'-jndyo njmeiⁿ'na. Chii matsoom:

--'U ta cwicje'ya' xio, ja jeeⁿ ndyaa' jnda tqueeⁿndyo.

--Aa ya.

Teicje tsotypeeⁿ. Meiiⁿ cwii tsjo'ñeeⁿ tiquioo. Matsoom:

--Jeeⁿ 'u ta cwiljojñeⁿ'ndyu'. Tjaa'naⁿ s'om nleil'ue'ndyu'.

Mana ntycwi.

Cwento na seiljeii Alberto Martínez

Matso Nasiom nnom tyjeeⁿ:

--'Io tsaalacaandyo. Jo' chii 'u Toya cwitsjoom nnquicantyja' na nntsa' ehquiaa ee ja cwitsjoom owitsaaya na tsaalacaandyo tsaaca-l'uaaya catscoo.

--Aa ya --matso Toya nnom Nasiom--. Maxjeⁿ cwitsjoom nnts'as ehquiaa na cwitsaañ'om'yo'.

Jeeⁿ ndyaa' cwitsjoom teicantyja Toya. Toeⁿ'oⁿ tyejom ndo' mati s'aaⁿ ndaachi. Jnda na t'iuu ndaachi'ñeeⁿ matsoom nnom Nasiom:

--Quicantyja' na nncwe'yo' ndaachi ee jnda t'iuuna' ndo' mati ehquiaa jnda njmeiiⁿna'.

Matso Nasiom:

--Aa ya.

Matsoom nnom Toya:

--Ja tic'ua ndaachi ee jeeⁿ ndyaa' wi' tsiaya.

Mati tyochjoo tic'om ndaachi.

Quia jo' matso Toya:

--Nnc'uaaya tseiiⁿ na nlcwa' ñet'iu'.

--Aa ya --matso Nasiom.

Mana ty'ena jndaa. To' catsue' njmeiⁿna tjaaⁿ jndye na ñet'oon catscoo.

Matso Nasiom nmom tyochjoo tyjeeⁿ:

--Maxjeⁿ catscoo ñet'om.

Quia jliutona jeeⁿ ndyaa' maca'ñeⁿ catsue' njmeiⁿ'na. To'na tyoca'ñeeⁿna catscoo.

Mats'ia jo' tei'caljoo catscoo tyochjoo. Tjaaⁿ wandaa'ñê, taⁿ' xqueeⁿ. Ndo' ndii cwaⁿ ntjaañê chetsja' 'naaⁿ'aⁿ. Tioo tseiⁿ' 'naaⁿ'aⁿ. Jeeⁿ ndyaa' teits'ona'. Cwe' chu Nasiom jom na ty'ena w'aana.

Tquiena matso Toya:

--¿Chiuu na chu' tyochjoo?

Matsoom:

--Taⁿ' xqueⁿ tyochjoo ee teicaljoo catscoo jom ndo' mati tseiⁿ' 'naaⁿ'aⁿ teits'ona'.

Mantyjati luaa'ndyo cwentoo' Nasiom ñequio tyochjoo tyjeeⁿ.

- - - - -

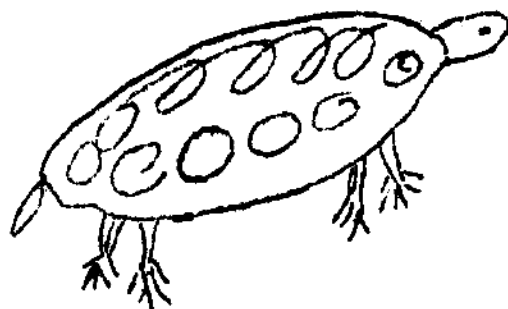
Tja Lala tsjo'. Tueⁿ'eⁿ ts'om tsjo'. Tooⁿ'oⁿ tyomaaⁿ llaa.
~~Quia~~ ndiitoom matso ts'aⁿ: --¿Ljo' mache'?

Jeeⁿ ndyaa' ty'ue Lala na ljo' matso ts'aⁿ. Ljeiiⁿ cwa loro jo' matseineiiⁿ.

Mantyjati luaa'ndyo cwentoo' Lala ñequio loro.

Angelina Dominguez Santiago

Cwentoo' tsuii

Ticat'uii tyochjoo tsuii

Matso tsoñeeⁿ nroom: --Jeeⁿ ya na ljei' tsuii. Cat'uii' jom nluii naaⁿ jom.

S'aa tyechjoo na nnt'ueeⁿ tsuii saa maleinom tsuii'ñeeⁿ jom. Tica-t'ueeⁿ juuyo'. Jndei jleinom tsuii'ñeeⁿ tyochjoo.

Seitia' tsoñeeⁿ jom na ticat'ueeⁿ tsuii'ñeeⁿ. Matso nroom:

--Ja matsjoo naaⁿ nluii tsuiim'aaⁿ na nlwaa'a ndo' mando' jeeⁿ nchco' saa tiqueⁿndyu' na nnt'uii' juuyo'. Je' maxjeⁿ tiowa' ee tica-t'uii' juuyo'.

Cwentoo' Saⁿndyaa

Tja Saⁿndyaa, tjacal'ueeⁿ catscoo. Ljeiiⁿ cwii catsuu tsqui'.
Ty'oom juuyo'. Jem seitiom na catscoo jo' ty'oom.

Jnda chii tjeiiⁿ'eⁿ luii l'eye'. Jnda chii teicaljoom. Jnda chii
tooⁿ'oⁿ tyetyjeeⁿ n'oem. Jnda chii tei'caljoom juuyo' nacjoo' xom'm,
jndyoh'oom juuyo'.

Tyjeeⁿ'eⁿ na m'aaⁿ tsoñeeⁿ. Matsoom nnom:

--Naⁿ je' tyoo' catscoo nlcwaa'a ee jeeⁿ ndyaa' t'maaⁿñe catscoo
ty'oⁿya.

--¡Aa yuu'? --matso tsoñeeⁿ.

--Aa mayuu' --matsoom nnom tsoñeeⁿ-- cwe' catsa' cwentu tiquiyo'
hu ee yo'maaⁿ w'iiyo'.

Jnda chii ljeii tsoñeeⁿ: --Cwa catsuu tsqui' luaa'. ¡Chiuu na jeeⁿ
ndyaa' ntjeiiⁿndyu' 'u! Quioo' w'ii la', nchaa' l'uu catscoo la'.
Catsuu tsqui' la'.

--¡Aa yuu' naⁿ? Ja ticwa'naⁿ'a catsuu tsqui'. Cwa juuyo' luaa'.
Ja seitiuu nacatscoo la'.

Domingo Merino Cruz

Este librito contiene cuentos que escribieron unos alumnos en el
idioma amuzgo para un programa en Xochistlahuaca, Gro. el 22 de
marzo de 1975.

edición de prueba - 40 copias